

TÂM TRẠNG CỦA NGƯỜI NÔNG DÂN BỊ THU HỒI ĐẤT ĐỂ XÂY DỰNG KHU CÔNG NGHIỆP LIÊN QUAN ĐẾN VIỆC LÀM

Lưu Song Hà

Viện Tâm lý học.

Tâm trạng là trạng thái xúc cảm của con người tồn tại trong những khoảng thời gian nhất định. Tâm trạng phản ánh những biến đổi diễn ra trong cuộc sống có ý nghĩa đối với cá nhân. Cường độ mạnh yếu hay thời gian tồn tại của tâm trạng phụ thuộc vào ý nghĩa của sự kiện gây ra tâm trạng đối với con người, vì vậy, nó gắn bó rất chặt chẽ với nhu cầu, lợi ích của cá nhân và của nhóm xã hội. Tâm trạng có thể là tích cực hay tiêu cực. Khi có tâm trạng tích cực, con người sẽ cảm thấy thoải mái, lạc quan, yêu đời, quan hệ thân thiện với những người xung quanh, làm việc có hiệu quả... Ngược lại, khi có tâm trạng tiêu cực, con người ta thường phiền muộn, bi quan, chán nản, tính tích cực giảm sút.

Sau khi bị thu hồi đất nông nghiệp, người dân tại ba vùng khảo sát của chúng tôi (Hà Tây, Hưng Yên, Hải Dương) đã trở thành những người nông dân thiếu hoặc không có tư liệu sản xuất (đất đai), họ buộc phải tìm kiếm và đều rất tích cực tìm kiếm cho mình một việc làm mới. Với trình độ học vấn thấp lại không có nghề nào khác ngoài nghề nông, chuyển đổi nghề nghiệp đối với người nông dân là một việc không mấy thuận lợi.

1. Tình trạng việc làm của người nông dân bị thu hồi đất

Để thấy được trạng thái tâm lý của người nông dân bị thu hồi đất liên quan đến việc làm, trước hết chúng ta xem xét tình trạng việc làm của họ sau khi bị mất đất nông nghiệp. Kết quả khảo sát thực tiễn cho thấy hai phần ba số nông dân tham gia khảo sát khẳng định rằng, trong vài năm qua họ đã gặp rất nhiều khó khăn trong tìm kiếm việc làm để có thu nhập đảm bảo cuộc sống gia đình và bản thân (66,4%). Trong hoàn cảnh bị thu hồi phần lớn ruộng đất, số người thất nghiệp tăng, tuy khu công nghiệp được thành lập tại địa phương và không ít nông dân muốn vào làm ở đó, nhưng số người được tuyển dụng không

nhiều. Nên việc người nông dân gặp khó khăn trong quá trình tìm kiếm việc làm là điều tất yếu.

Bảng 1: Tình trạng việc làm của người nông dân bị thu hồi đất

Nội dung đánh giá	ĐT B	Các phương án trả lời (%)				
		Hoàn toàn không đúng	Phần lớn không đúng	Nửa đúng nửa không	Phần lớn đúng	Hoàn toàn đúng
1. Tôi nghĩ rằng, mình khó đáp ứng được những đòi hỏi của công việc hiện nay*	2,79	24,4	12,9	13,8	15,2	33,8
2. Trong vài năm trở lại đây, công việc của tôi luôn tiến triển tốt	3,18	18,6	16,0	21,6	16,7	27,1
3. Trong vài năm qua, tôi gặp rất nhiều khó khăn trong tìm kiếm việc làm để có thu nhập đảm bảo cuộc sống*	2,23	15,2	10,3	8,0	14,7	51,7
4. Trong vài năm trở lại đây, tôi luôn bận rộn với công việc	3,17	21,4	14,9	18,1	17,0	28,6
5. Tôi cảm thấy mình chưa đủ kiến thức và chưa có kinh nghiệm để làm công việc hiện nay*	2,91	25,7	15,5	13,7	13,9	31,3

*Ghi chú: Những mệnh đề có dấu * là những mệnh đề được đổi ngược điểm khi tính ĐTB.*

Do có khó khăn trong tìm kiếm việc làm, do kiến thức và kinh nghiệm chưa đủ để đáp ứng với những đòi hỏi của công việc mới nên số nông dân cảm thấy luôn bận rộn với công việc và công việc của mình luôn tiến triển tốt không nhiều (xem bảng 1).

Sau khi bị thu hồi đất canh tác, đa số nông dân thuộc diện này đã phải chuyển đổi việc làm. Việc chuyển đổi này thật là khó khăn đối với họ và trong số những nông dân có việc làm, không phải ai cũng có việc làm thường xuyên. Số liệu được hiển thị ở bảng 2 cho thấy trong số những người nông dân tham gia khảo sát có việc làm thì có đến hơn một nửa không có việc làm thường xuyên (51,6%).

So sánh tỷ lệ những nông dân có hay không có việc làm thường xuyên giữa các nhóm khách thể khác nhau theo độ tuổi và trình độ học vấn, chúng tôi không thấy có sự khác biệt có ý nghĩa về mặt thống kê. Điều này có nghĩa là người nông dân dù có trình độ học vấn cao hay thấp, dù ở độ tuổi nào thì công việc mà họ tìm được vẫn có thể rất không ổn định, lúc có, lúc không. Tuy

nhiên, giới tính và số lượng đất nông nghiệp bị thu hồi lại là những nhân tố có tác động đến tính thường xuyên của việc làm (khác biệt có ý nghĩa thống kê theo giới tính là $P < 0,01$ và theo số lượng đất nông nghiệp bị thu hồi là $P < 0,001$). Trong những nông dân tham gia khảo sát, số nam nông dân đánh giá mình có việc làm ổn định ít hơn số nữ nông dân (với tỷ lệ phần trăm tương ứng là 44,1% và 55,9%). Trong số những nam nông dân có việc làm thì số người có việc làm không thường xuyên cũng nhiều hơn số người có việc làm ổn định (42,3% so với 57,7%), còn với những nông dân nữ thì tỷ lệ này lại ngược lại: số người có việc làm thường xuyên nhiều hơn số người có việc làm nhưng không thường xuyên (54,6% so với 45,4%). Sở dĩ như vậy có lẽ là do trong thời kỳ quá độ hiện nay, những công việc “lặt vặt” phù hợp với nữ nhiều hơn. Mặt khác, phụ nữ Việt Nam nói chung và nữ nông dân nói riêng luôn là những người cần cù, chịu thương, chịu khó, là người quán xuyến, gánh vác chủ yếu cuộc sống trong gia đình, vì thế họ không nề hà làm bất cứ việc gì miễn là có thu nhập để đảm bảo cuộc sống cho chồng con.

Bảng 2: *Tình trạng việc làm của người nông dân bị thu hồi đất để xây dựng khu công nghiệp xét theo các tiêu chí (%)*

Tình trạng việc làm		Thường xuyên	Không thường xuyên
Các tiêu chí			
Tổng thể		51,6	48,4
Giới tính	Nam	44,1 42,3	56,4 57,7
	Nữ	55,9 54,6	43,6 45,4
	P	< 0,01	
Số đất canh tác bị thu hồi	Toàn bộ	31,8	68,2
	Phần lớn	52,1	47,9
	Một nửa	52,5	47,5
	Phần nhỏ	58,5	41,5
	P	< 0,001	

Ghi chú: Bên phải: Tỷ lệ phần trăm theo hàng
Bên trái: Tỷ lệ phần trăm theo cột

Tùy vào diện tích đất nông nghiệp còn lại sau khi bị thu hồi để xây dựng khu công nghiệp (KCN), người nông dân có thể đầu tư thời gian và sức lực của mình theo các mức khác nhau để sản xuất nông nghiệp, nhưng có thể nói rằng, những mảnh đất đó được họ xem như là “các căn cứ địa” để họ rút về khi không tìm được việc làm phi nông nghiệp hay khi mất việc làm. Có lẽ chính vì thế mà trong tất cả các nhóm nông dân còn đất canh tác (dù chỉ còn phần

nhỏ hay còn phần lớn so với số đất bị thu hồi) số người có việc làm thường xuyên cao hơn hẳn so với nhóm nông dân bị thu hồi toàn bộ đất canh tác (với các số liệu như sau: 52,1% - trong nhóm bị thu hồi phần lớn đất; 52,5% - trong nhóm bị thu hồi một nửa và 58,5% - trong nhóm bị thu hồi phần nhỏ so với 31,8% - trong nhóm bị thu hồi toàn bộ đất canh tác). Trong nhóm bị thu hồi toàn bộ đất canh tác có đến 68,2% số nông dân không có việc làm thường xuyên. Điều này cho thấy rằng, những nông dân bị mất toàn bộ tư liệu sản xuất cũng là những người ít có việc làm thường xuyên hơn cả, nên cũng là những người có thu nhập thấp. Chính vì vậy mà cuộc sống của đối tượng này gặp rất nhiều khó khăn và đây cũng là một vấn đề đáng để cho các cấp chính quyền lưu tâm và tìm phương sách giải quyết.

2. Tâm trạng của người nông dân bị thu hồi đất liên quan đến việc làm

Theo kết quả nghiên cứu thực tiễn của chúng tôi, có thể thấy một số biểu hiện của trạng thái tâm lý sau đây ở người nông dân là do ảnh hưởng của tình trạng việc làm sau khi đất nông nghiệp của họ bị thu hồi để xây dựng KCN. Thứ nhất, nhiều nông dân bị thu hồi đất nông nghiệp luôn cảm thấy không thực sự yên tâm với công việc không ổn định của mình. Dù đang có việc làm ổn định hay không thường xuyên có việc làm, dù là nam hay nữ, dù sinh sống ở đâu, đang ở độ tuổi nào và bị thu hồi đất nhiều hay ít thì vẫn có đến trên hai phần ba số nông dân được hỏi có tâm trạng lo lắng rằng, rồi có lúc mình sẽ không có việc làm (76,6%). Kết quả khảo sát thực tiễn còn cho thấy, học vấn càng thấp thì càng nhiều nông dân có trạng thái xúc cảm này (65,6% - cấp III; 66,4% - Cấp II và 68,8% cấp I với $P < 0,05$). Thật vậy, trình độ học vấn càng cao thì người nông dân càng có cơ hội được tuyển dụng và càng có khả năng đáp ứng hơn với những đòi hỏi của công việc và chính vì thế mà so với những nông dân có trình độ học vấn thấp hơn, họ sẽ ít cảm thấy lo lắng hơn cho công việc tương lai của mình.

Thứ hai, ở mức độ này hay mức độ khác thì trên một nửa số nông dân thuộc diện khảo sát trong vài năm trở lại đây bị căng thẳng, đau đầu và mệt mỏi khi làm việc (57,4%). Không phân biệt là đang có việc làm ổn định hay có việc làm nhưng không thường xuyên, có trình độ học vấn cấp I, cấp II hay cấp III, đang ở độ tuổi nào và bị thu hồi đất nhiều hay ít thì những người nông dân tham gia khảo sát đều có trạng thái tâm lý này. Tuy nhiên, số liệu điều tra thu được còn cho thấy nữ nông dân thường có cảm giác căng thẳng, đau đầu và mệt mỏi khi làm việc hơn nam nông dân (58,3% so với 41,7% - hoàn toàn đúng; 51,3% so với 48,6% - phần lớn là đúng và $P < 0,05$). Như đã phân tích ở phần trên, trong giai đoạn hiện nay, nữ nông dân thường có nhiều việc làm hơn và việc làm mà họ có được cũng có tính ổn định hơn nam nông dân và cũng là người gánh vác công việc gia đình đảm bảo cuộc sống cho chồng con, nên sức

ép của công việc cộng thêm áp lực tâm lý của việc lo toan, đảm bảo đời sống cho gia đình sẽ làm cho những nữ nông dân thường ở trong những trạng thái xúc cảm tiêu cực nhiều hơn nam nông dân.

Thứ ba, tuy có tâm trạng lo lắng cho công việc bấp bênh, không ổn định cũng như luôn gặp khó khăn trong tìm kiếm việc làm, nhưng không ít nông dân ở diện bị thu hồi đất vẫn cảm thấy vui vẻ, tự tin trong công việc mà họ đang thực hiện (63,2%). Đây có thể là một đặc điểm tâm lý tích cực trong tính cách con người Việt Nam: Cho dù gặp bất cứ hoàn cảnh khó khăn nào người dân đất Việt nói chung và người nông dân Việt Nam nói riêng vẫn lạc quan, tự tin và có ý chí vươn lên trong cuộc sống.

So sánh trạng thái xúc cảm này giữa các nhóm khách thể khác nhau theo tính thường xuyên của việc làm cũng như theo giới tính, chúng tôi thấy có sự khác biệt có ý nghĩa về mặt thống kê với $P < 0,01$ và $P < 0,05$. Số nông dân có việc làm thường xuyên cảm thấy vui vẻ và tự tin trong công việc nhiều hơn số nông dân có việc làm nhưng không thường xuyên (51,8% so với 48,2% - hoàn toàn đúng và 55,3% so với 44,7%). Điều này cho thấy rằng, công việc ổn định là một tác nhân có ảnh hưởng tích cực đến tâm trạng của con người. Có việc làm thường xuyên nên có thu nhập ổn định và vì thế mà người nông dân cảm thấy yên tâm, ít phải lo lắng cho đời sống vật chất của gia đình, từ đó họ cảm thấy vui vẻ. Có việc làm thường xuyên, người nông dân thấy được vị thế của mình trong công việc, ngoài xã hội và ở gia đình nên họ cảm thấy tự tin hơn. Số nam nông dân cảm thấy vui vẻ và tự tin trong công việc nhiều hơn số nữ nông dân (68,9% so với 57,4%). Sở dĩ như vậy có lẽ là vì công việc của nữ nông dân nhiều hơn nam nông dân và tính thường xuyên của công việc cũng ở mức độ cao hơn, nhưng nỗi lo cho cuộc sống, cho gia đình luôn đè nặng trên đôi vai họ, cộng với tâm lý hay lo lắng, kém tự tin hơn khiến cho nhiều nữ nông dân ít thấy vui vẻ trong công việc và kém tin tưởng vào bản thân hơn nam nông dân.

Bảng 3: Tâm trạng của người nông dân bị thu hồi đất liên quan đến công việc (%)

Tâm trạng	Nội dung đánh giá	Các phương án trả lời (%)				
		Hoàn toàn không đúng	Phần lớn là không đúng	Nửa đúng, nửa không	Phần lớn là đúng	Hoàn toàn đúng
Liên quan đến công việc	1. Trong vài năm trở lại đây, tôi thường bị căng thẳng, đau đầu, mệt mỏi khi làm việc	30,1	8,3	6,2	17,9	37,5
	2. Trong công việc, tôi luôn vui vẻ và tự tin	13,1	10,6	13,1	19,5	43,7

hiện tại	3. Tôi lo rằng rồi có lúc mình sẽ không có việc làm	13,1	3,7	6,5	9,8	66,8
Liên quan đến tình trạng không có việc làm thường xuyên	1. Khi không thường xuyên có việc làm, tôi cảm thấy kém tự tin vào bản thân	17,8	4,9	5,8	17,3	54,2
	2. Tôi hay lo sợ có điều gì không hay sẽ xảy ra với mình khi không thường xuyên có việc làm	12,4	4,9	7,6	20,4	54,7
	3. Tôi tin rằng, khi quyết tâm tôi có thể làm được tất cả những gì mà người khác làm được	12,6	7,6	9,4	19,7	50,7
	4. Do không thường xuyên có việc làm nên nhiều khi những điều phiền hà nhỏ nhặt trong cuộc sống cũng làm tôi bức tức, cáu giận	10,2	11,6	12,0	16,4	49,8
	5. Khi không thường xuyên có việc làm, người ta ít quan tâm đến những hoạt động xã hội khác	25,8	10,2	11,6	16,9	35,6
	6. Khi ai đó trong gia đình không thường xuyên có việc làm thì không khí trong gia đình thường căng thẳng	12,9	5,3	14,2	12,0	55,6
	7. Tôi tin rằng, chính quyền địa phương rồi sẽ có biện pháp tạo điều kiện thuận lợi cho người dân bị thu hồi đất trong việc làm ăn	23,8	8,1	11,2	11,7	45,3
	8. Tôi tin rằng chính quyền các cấp rồi sẽ tạo ra nhiều việc làm cho người dân	20,1	5,4	10,7	15,2	48,7

Đất nông nghiệp ngày càng “co” lại do có sự thu hồi để chuyển đổi mục đích sử dụng, dẫn đến tình trạng số lao động nông nghiệp bị thiếu việc làm ngày càng tăng. Như trên đã phân tích, sau khi bị thu hồi đất, không ít nông dân thuộc địa bàn khảo sát đã không có việc làm hoặc có việc làm nhưng không thường xuyên, nghĩa là số người dân thất nghiệp và bán thất nghiệp ở những vùng nông thôn là khá nhiều. Không có việc làm và có việc làm nhưng không ổn định làm cho đời sống của người nông dân bấp bênh và điều đó đã gây ra trạng thái tâm lý tiêu cực ở chính bản thân người nông dân và làm ảnh hưởng không nhỏ đến đời sống tinh thần của gia đình họ. Kết quả khảo sát thực tiễn cho thấy có việc làm nhưng không thường xuyên làm cho phần lớn nông dân trong diện khảo sát cảm thấy lo lắng. Khi không có việc làm ổn định 75,1% số nông dân được hỏi lo rằng, sẽ có điều gì không hay xảy ra với họ. Đây là một trạng thái tâm lý phổ biến nhất của người nông dân ở các địa bàn khảo sát và đây cũng là tâm trạng mà nhiều nông dân cảm thấy nhất trong số

những trạng thái tâm lý mà người nông dân đã trải nghiệm khi không có việc làm thường xuyên.

Khi không có việc làm thường xuyên thì bên cạnh cảm giác lo lắng, người nông dân còn cảm thấy thiếu tự tin vào bản thân (71,5%). Luôn là những người lao động cần cù, chịu thương, chịu khó, tuy không có việc làm thường xuyên, thu nhập không ổn định, đời sống chưa được đảm bảo nhưng phần lớn nông dân vẫn tin rằng, khi quyết tâm họ có thể làm được tất cả những gì mà người khác làm được (70,4%). Đây là một đặc điểm tích cực trong tâm lý của người nông dân từ xưa đến nay.

Một khi đời sống vật chất chưa được đảm bảo, nỗi lo đồng tiền bát gạo luôn tồn tại thì con người ta không thể cảm thấy phấn khởi, thoải mái được, tâm trạng bức tức, cáu giận sẽ luôn thường trực bên trong mỗi người và điều này cũng đúng với người nông dân. Gần hai phần ba số nông dân được hỏi đã cho rằng, do không thường xuyên có việc làm nên nhiều khi những điều phiền hà nhỏ nhất trong cuộc sống cũng làm cho họ bức tức, cáu giận (66,2%).

Số liệu ở bảng 3 còn cho thấy trên hai phần ba số nông dân đã khẳng định rằng, khi một ai đó trong gia đình không thường xuyên có việc làm thì không khí trong gia đình họ thường căng thẳng (67,6%). Từ đây có thể nói rằng, không có việc làm thường xuyên không những ảnh hưởng đến bản thân người nông dân có đất bị thu hồi để xây dựng KCN mà còn ảnh hưởng đến đời sống vật chất và đời sống tinh thần đối với gia đình họ.

Tóm lại, tình trạng không có việc làm và có việc làm nhưng không ổn định làm cho đời sống của người nông dân bấp bênh và điều đó đã gây ra một số biểu hiện tiêu cực trong tâm trạng (lo lắng, căng thẳng, mệt mỏi, bức tức, cáu giận...) ở không ít nông dân và làm ảnh hưởng không nhỏ đến đời sống vật chất và tinh thần của gia đình họ. Tuy nhiên, về cơ bản, nhiều nông dân vẫn cảm thấy vui vẻ, tự tin trong công việc. Điều đó bắt nguồn từ những chuyển biến tích cực của địa phương do việc xây dựng KCN mang lại và nhiều nông dân vẫn tin tưởng vào tương lai.